

Reet Roos: „Teisest maailmasõjast ja sellega seotud sündmustest mõeldakse sageli etteantud päevapoliitilistes raamides ja lihtsustatult. Samas on selge, et kui arutlusoskust ja kriitilist meelt napib, on noored manipuleeritavad.”

Eesti ja vene koolide noorte erinevad arusaamad ajaloo Teise maailmasõja näitel

R e e t R o o s

Ajaloolane

Suhtumine Teise maailmasõtta, Venemaasse ja venelastesse, Saksamaasse ja sakslastesse ning juutidesse ja holokausti võib Eestis erineda isegi perekonnasiseselt.

Minu uurimuse eesmärk oli kirjeldada Eesti uue põlvkonna ajalooeadvuse tekkimise allikaid, nende tähtsusjärjekorda ja usaldusväärsust. Vaatlesin süvaintervjude kaudu õpilaste ajaloolist identiteeti ja ajalist orientatsiooni ning kirjeldasin õpilaste ajalooeadvuse kujunemise faktoreid. Toetusin küsimusi koostades ja rühmitades Borriese ja Lehmanni ajalooeadvuse kujunemise faktoritele: informeeritus, ajaloohuvi, aktualiseerimisvajadus, ühiskonna funktsioneerimise tundmine, solidaarsustunne inimkonnaga, tulevikuootused ja meie-tunne. Ajaliselt piirasin oma tööd Teise maailmasõjaga ja keskendusin sellega seotud sündmustele, et võimalikult täpselt kirjeldada noorte ajalooeadvust nende antud hinnangute kaudu.

Intervjueeritavateks valisin eesti ja vene õppekeele koolide õpilased – klassi liidrid, ajalugu headele hinnetele õppivad

ja teiste arvamusi kujundavad õpilased. Kuna intervjuude kokkuleppimise ja tegemise vahele jäid pronksiöö sündmused, kujunesid intervjuud emotsionaalseteks ja seetõttu esialgsetele küsimustele vastuste leidmisel vähem informatiivseteks, kuid selgus ka palju huvitavat.

Püstitasin järgmised küsimused: kas Eesti koolides õpetatakse ajalugu rahvusnarratiivselt; kui suur on õpetajate mõju õpilaste ajalooeadvusele; kas Eesti vene õppekeele koolides on tekkinud (tekkimas) kahtlev ajalugu (vastavalt James V. Wertschi ja Peeter Tulviste käsitusele) oponeerimaks lähiajaloo ametlikule käsitlusele.

Kumb oli halvem – kas Hitler või Stalin?

Noored eristasid väga selgelt Eesti ajalugu maailma ajaloo, kuigi seoseid ja konteksti teati hästi. Eelmise sajandi

olulisemateks sündmusteks peeti lisaks Teisele maailmasõjale ka Eesti iseseisvumist, samuti mainiti korduvalt NSVL-i lagunemist ja Eesti omariikluse kaotamist. Nimetati ka Euroopa Liidu loomist. Kõlas hinnang, et selle sajandi juures peeti oluliseks, et sõdade ja konfliktide aeg sai läbi. Venekeelsetes intervjuudes oli ka arvamusi, et maailmasõdadest veel hullem oli Venemaa kodusõda ning et sama oluline kui Teine maailmasõda oli külm sõda.

Intervjueeritud õpilaste pilt Teisest maailmasõjast oli valdavalt hüplik, rõhud olid pigem sündmustel ja kuupäevadel (mida ei teatud ja mille pärast vabandati) kui analüüsimisel ja arutlemisel. Sõja põhjusena nimetati peaegu eranditult Saksamaale raskeid või lausa alandavaid rahutingimusi Esimeses maailmasõjas. Sõja süüdlasteks peeti nii Hitlerit kui ka Stalinit, seejuures pi-

dasid eesti õpilased agressoriks pigem Stalinit ja Venemaad, vene õpilased aga pigem Hitlerit ja Saksamaad. Sõja oluliste sündmustena nimetasid eesti ja vene keelt kõnelevad noored lahinguid (rohkem Kurski ja Stalingradi lahingut), MRP-d, Pearl Harbouri ründamist, tuumapommide heitmist Jaapanile, holokausti, Tallinna pommitamist, Leningradi blokaadi, Normandia dessanti, teise rinde avamist ja „võitu ennast, mõistagi” (siin ja edaspidi on jutumärkides väljavõtted intervjuudest).

Etteruttavalt võib öelda, et suhtumine ajalukku Teise maailmasõja sündmuste kirjeldamise/hindamise kontekstis oli päevapoliitikaga otseses seoses (lähiajalugu pidasid mitte „päris ajalooks”, vaid „rahvaste poliitikaks”) nii rahvuslikumalt meelestatud (eesti- ja venekeelsed õpilased) kui ka ajaloo vastu ükskõiksemad intervjuueeritavad. Sageli distantseeriti ennast riigist ja vastati, et „ajalugu pole mulle oluline, see on tähtis riigile”. Pronkssõduri teisaldamine Tallinnas oli kütnud kirgi mõni päev enne intervjuude tegemist, kolm vene õpilast nägid selles riiklikku „ajaloo ümberkirjutamist” seoses Vene-Eesti suhetega. Enda õiges informeerituses ajaloost ei kahelnud keegi.

Ajalooedumiste allikana nimetati esimesena valdavalt kooli. Venekeelsete ja kakskeelsete õpilaste seas paistis silma järgmine suhtumine: õpetaja räägib ausalt tegelikest sündmustest, tema jutt on vastuolus õpikutekstiga, ning intervjuueeritav usub õpetajat. Joonistus välja ka eesti koolis õppivate kakskeelsest kodust pärit õpilaste kahevahelolek suhtumises kodust ja arvamusiidritelt kuuldusse ning koolis õpitavasse. Eesti keelt emakeeleks pidavad õpilased olid õpetaja esitatu õigsuses kindlad ja pigem imestasid küsimuse üle õpetaja võimaliku kallutatuse kohta. Nende seisukoht oli, et eelmise sajandi ajalise läheduse tõttu käsitletakse lähiajalugu koolis täiesti õigesti.

Kas polnudki okupatsiooni ega defitsiiti?

Üldistatult on küsitlused õpilaste hulgas käibel kaks ajaloo seletamise skeemi. Esimene neist on n-õ Vene suund – koostlus NSVL-i-aegsest propagandast koos

vastava retoorika ja tähtpäevadega (mida tasub mäletada ja mida unustada) ning tänapäeva Venemaa meediast. Selle suuna esindajad väitsid, et „okupatsioon polnud nii, nagu koolis räägitakse” ja „okupatsiooni pole olnudki, defitsiiti pole olnud ja Eesti tänased võimud kirjutavad ajalugu poliitiliselt ümber Venemaa kahjuks”.

Teine suund on rahvuslik-narratiivne, mida esindavad eestikeelses keskkonnas kasvavad noored ning kus sõnavara ja ka sündmustik, millest räägitakse, on vastavalt Ene Kõresaare käsitlusele „viimase ärkamise aegne” ehk 1990. aastate algusest pärit.

Rahvuslik-narratiivset suunda esindavate noorte seas oli aimatav „distantseeruv” suhtumine, mida iseloomustavad eemaldumine lähiminekust ja soov eemalduda probleemsetest päevapoliitilistest sündmustest, soov olla „rahumeelne eurooplane”. Need küsitlused kaalusid ka elamist tulevikus mujal Euroopas ning nende tüüpiline hinnang Teisele maailmasõjale oli: „hea, et see kõik oli nii ammu ja on möödas ega puuduta mind”. Huvitav on, et selle hinnangu andsid pigem eesti keeles intervjuueeritud õpilased, sealhulgas ka segaperekonnast eesti õppekeelega kooli õpilased.

Ühine joon eesti- ja venekeelsete vastanute seas oli sõja lõpu tähtsuse toonitamine. Tuntumad tähtpäevad olid neile 8. ja 9. mai, millele järgnesid 23. veebruar kui „isamaa kaitsja päev” (vene noortel) ja 24. veebruar kui Eesti vabariigi aastapäev. Sajandi oluliste sündmustena märkisid eesti keeles intervjuu andnud valdavalt (ilma kuupäevata) iseisvumist. Huvitav on, et tähtpäevi enda jaoks tähtsusetuks pidavad õpilased väitsid selle põhjuseks, et tähtpäevi on liiga palju. Tunnistati, et tähtpäevi ja minevikusündmuste mäletamist on vaja „riigile” või „eestlastele”, kuid iseendaga nende vajadust aktiivselt ei seostatud. Tähelepanu väärib sage holokausti märkimine, millest rääkides kasutati ka õpikusõnavara või levinud suhtumiskeeme. Oli suhtumist, et juudid polnud ainukesed kannatajad, vaid kannatasid ka teised rahvused. Märkimist väärib ka holokausti ja eestlaste küüditamise ühte mõistesse panemine: „küüditati juute”.

Meie võit, meie kannatused

Sõja tagajärgedest rääkides eristusid selgelt kaks seletusskeemi, millest ühes oli sõja tagajärjeks okupatsioon, venelaste sissetoomine koos sellest tulenevate praeguste poliitiliste probleemidega, teise puhul aga räägiti „meie” võidust natsismi üle. Hinnangud lahknesid vastavalt eestlaste ja venelaste vahel. Eestlaste puhul oli tuntav hirm sõja ja sõjakolleduste kordumise ees intervjuueeritava elu jooksul. Oldi rahul Euroopa Liiduga kui Eesti kaitsjaga Venemaa võimalike rünnakute eest. Nähti ennast kui potentsiaalset ohvrit Venemaa kui agressori ees, kardeti „ajaloo kordumist”. Vene keeles vastanutele lõppes sõda „meie võiduga” Saksamaa üle. Polnud märgata hirmu sõja kordumise ees, pigem tunti vajadust mäletada ohvreid, sõjaveterane, blokaadi. Rõõmustati, et on olemas „riik, kes võitis sõja”. Euroopa Liitu suhtuti kahtlevalt. Hitlerit peeti suuremaks sõjasüüdlaseks kui Stalinit, kõige suuremaks kannatajaks peeti vene rahvast ja sõjas osalenud rahvaid tervikuna. Sama grupi intervjuudes esinesid USA, Euroopa Liit ja „poliitilist ajalugu ümber kirjutav” Eesti vabariik Venemaa uute vaenlastena.

Mõlemal grupil oli ühine seisukoht, et Saksamaa alustas sõda seepärast, et tal olid halvad rahutingimused ja tal „ei jäänud muud üle”. Huvitav ühisosa on mõlemal grupil ka n-õ ohvriteooria, mille järgi kannatas Teises maailmasõjas just tema narratiivset raamistikku esindav rahvus.

Eesti narratiivset ajalookäsitlust läbivat joont – meie kannatajastatust läbi sajandite – kroonib Eesti okupeerimine ja teistkordne okupeerimine Teise maailmasõja käigus. Eestikeelsete õpilaste jutust selgus, et Teise maailmasõja tagajärg oli Eesti iseseisvuse kaotamine kui „globaalne katastroof”, taasiseseisvumine oli üks eelmise sajandi tähtsaid sündmusi ning see oli olemuselt normaalse olukorra taastamine, kuna „asjad olid Eesti riigiga vahepeal lihtsalt valesti”. Eestikeelsete õpilaste seisukoht oli, et Venemaa ja Saksamaa vastutavad sõja eest võrdselt, kuid hiljem, rääkides isiklikust või perekondlikust tunnetuslikust seosest, peeti tollaseks agressoriks pigem Venemaad ja sõja tagajär-

